

Serhendi'nin Tecdit Yönteminde Fıkhnın Yeri

Mehmet ERDEM

Abstract

The Position of Fiqh in the Method of Sarhandi's tajdid system. Al-Sarhandi, who is known as al-Imam Rabbani in Islamic World, was born in Sarhand in 971/1564. He learnt the Quran at a very early age, and studied of Hadith and Exegesis. After finishing his education, he participated in tasawwuf, and he became the first sufi who explicitly opposed the pantheistic conception of Tawhid known as Wahdat-i-Wujud. Sarhandi focused on following the sunnah of Muhammad and his companions. He was mainly responsible for the reaffirmation and revival in India of Sunnite Islam as a reaction against the syncretistic religious tendencies prevalent during the reign of Mughal emperor Akbar. He faced to the challenge of Akbar's "Deen-i-Ilahi". Therefore he was accepted as the Renewer of the Second Millennium by his followers. In Sarhandi's tajdid system, the idea of prophethood was located the most component for discovering the true i.e. it was impossible to gain complacency of Allah without guidance of a prophet. He begun the process of reviving the importance of the sunnah of the Prophet. He was called so on account of his unifying two branches of knowledge, i.e. Tasawwuf and Fiqh. His influence went so far as implementing jurisprudence in the Islamic world by emphasizing the Shariah and the Fiqh integrating.

Key Words: Sarhandi, Shariah, revival, fiqh, tasawwuf.

Giriş

Ölkemizde genellikle İmam Rabbani ismiyle tanınan Şeyh Ahmet es-Serhendî, etkisi kendi zaman ve mekanını aşan önemli alimlerden biridir. Pakistanlı meşhur düşünür Muhammed İkbâl (ö.1938) onu "şartlar ve çağlar üstü" olarak nitelendirmiş ve "Allah'ın Hindistan'a gönderdiği İslam

* Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi.

imanının uyarıcı bir bekçisi" diye övmüştür.¹ O genel olarak, başta İslam ve Hinduizm olmak üzere dinler arasında, özel olarak da İslam mezhepleri (Ehl-i Sünnet ve Şia) arasında yoğun tartışmaların yapıldığı bir tarih ve coğrafyada yaşamış, bu tartışmalara fiilen katılmış, ayrıca Hint düşüncesinin de etkisiyle yozlaşma temayülü gösteren ve İslam'ın temel kaynaklarıyla tezat teşkil etmeye başlayan tasavvuf'un fıkıh'la uzlaşması için gayret sarf etmiş olan önemli bir alimdir. Bu özellikleri sebebiyle Serhendî, ikinci bin yılın yenileyicisi (müceddid-i elf-i sâni) olarak kabul edilmiştir.² Serhendî'nin, Sünni Nakşibendilik tarikatının seyrinde en önemli kilometre taşlarından biri olduğu bilinmektedir. Bu nedenle onun tecdit faaliyetlerinin, yozlaşmaya yüz tutmuş olan tasavvufu İslam'ın temel referanslarıyla uyumlu hale getirme gayretleriyle sınırlı olduğu zannedilebilir. Ancak bize kadar intikal etmiş olan hacimli eseri *Mektubat* incelendiğinde, bu önemli alimin tecdit faaliyetinin sadece tasavvufi anlayışları islahaya yönelik olmadığı, aksine özellikle kelam ve fıkıh alanları olmak üzere, değişik İslami disiplinlerde de bir takım yansımalarının bulunduğu görülebilir. Bu çalışma sadece Serhendî'nin tecdit yönteminde fıkıhın yerini belirlemek maksadıyla kaleme alınmıştır. Burada cevabı aranan temel soru şudur: Serhendî tecdit projesinde fıkıha ne ölçüde yer vermiştir? Kanaatimizce İslam etrafında onun zamanındaki tartışmalara benzer tartışmaların yoğun bir şekilde yapıldığı günümüzde, böyle çok yönlü aksiyoner bir alimin İslam'ın asli hüviyetini korumaya yönelik gayret ve tecrübeleri ışık tutucu unsurlar taşıyabilir. Çalışmanın bir makale olduğu göz önüne alınarak, İmamın tecdit metodolojisinin diğer dayanakları ve fıkhi görüşlerinin tespit ve tahlili müstakil çalışmalara havale edilmiştir.³ Serhendî'nin yaklaşımlarını tespitite, onun bize kadar ulaşmış en önemli ve hacimli eseri olan *Mektubat* esas alınacak,⁴ ayrıca *Mektubat*'ın kena-

-
- 1 Bkz. Muhammed Ferman (Editör M.M. Şerif), *İslam Düşüncesi Tarihi*, (çev.: Lamii Güngören) İnsan Yayınları, İstanbul 1991, III, 96; Muhammed İkbâl, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, (çev.: Dr. N. Ahmet Asrar), Birleşik Yayıncılık, İstanbul ts. s. 255.
 - 2 Bkz Muhammed b. Hasan el-Hacevi, es-Sealibi el-Fasi, (1291-1376), *el-Fikrî's-sami fi tarihi'l-fikhi'l-İslami*, Daru't-Türas, Kahire ts., II, 275.
 - 3 Nitekim sözünü ettiğimiz her iki konu müstakil birer makale olarak tarafımızdan çalışılmaktadır.
 - 4 Serhendî mektuplarının çoğunu Farsça olarak kaleme almış ve kendi zamanında kitaplaştırmıştır. Daha sonra değişik dillere tercüme edilmiştir. Bu çalışmada Serhendî, *Mektubat*'ın., Muhammed Murad tarafından yapılmış olan ve "Fazilet Neşriyat ve Matbaacılık A.Ş. İstanbul ty." tarafından yayınlanmış olan Arapça tercümesi esas alınmış ve Türkçe tercümelere tarafımızdan yapılmıştır.

rında bulunan *el-Mebde' ve'l-Mead* isimli eserinden de faydalanılmıştır. Burada hemen belirtmemiz gerekir ki, onun müritlerine ve dostlarına nasihat etmek ve yol göstermek maksadıyla yazdığı mektuplar, hem uzun zaman dilimine yayılmış,⁵ hem de makam, mevki, ilim ve irfan bakımından farklı seviyelerde bulunan kişilere yazılmış olduğu için bazen aynı konuda farklı yaklaşımlarının olduğu görülebilir. Ancak değişik münasebetlerle tekrar ettiği hususların, onun sabit görüşlerini temsil ettiğini söylemek mümkündür. İmamın görüşlerinin tespitinde bu nokta göz önünde bulundurulacaktır. Bu çalışmada “tecdit hadisi” olarak bilinen hadis çerçevesindeki tartışmalara⁶ ve “tecdit” kavramı çerçevesindeki farklı anlayışların tahliline girilmeyecek, tecdit kavramı; “İslam’ın asli hüviyetini ve safiyetini koruma gayreti” anlamında kullanılmıştır. Öncelikle Serhendî ve dönemi hakkında genel bir bilgi verelim.

I. SERHENDİ VE DÖNEMİ

A. Serhendî Kimdir?

Ülkemizde İmam-ı Rabbani unvanıyla tanınan Serhendî'nin asıl ismi Ahmet olup, babasının ismi ise Abdülahad Mahdum (ö.1007/1598)'dur. Otuzuncu göbekten Hz. Ömer'in torunu olduğu için “el-Fârûkî” nisbesiyle de anılan Serhendî, 4 Şevval 971/ 26 Mayıs 1563 yılında Sihrind'de⁷ dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini, tasavvuf ve dini ilimler sahasında büyük bir üstat olan babası Abdülahad'ın⁸ yanında yapmış; Kuran'ı ezberlemiş ve Arapça alet derslerini öğrenmiştir. Arapça olarak yazdığı mektuplar⁹ İmam'ın köklü bir Arapça eğitimi aldığını göstermektedir. İmam ilk tahsilini tamamladıktan sonra, şu anda Pakistan sınırları içerisinde bulunan Siyalküt'e giderek, oradaki ilmi çevrelerde önemli bir yere sahip bu-

5 Kendisi de bir mektubunda mektuplarındaki ilim ve marifetlerin farklılığının, değişik zamanlarda değişik bilgi ve marifetlere sahip olmaktan kaynaklandığını ifade etmektedir. Bkz. Serhendî, *Mektubat*, I, 141 (Mek. No:160)

6 Tecdit hadisini senet ve metin tenkidi açısından ele alan bir çalışma için bk. Mustafa Ertürk, “Tecdit Hadisinin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi”, *İslami Araştırmalar*, c. X, sayı: 1-2-3-4, ss. 125-137.

7 Sihrind kelimesi, Hintçe'de aslan ormanı anlamına gelmektedir. Telaffuzu kolaylaştırmak için “Serhend”e dönüşmüştür. Günümüzde bu şehir Pakistan sınırları içerisinde bulunan Lahor ile Hindistan'ın başkenti olan Yeni Delhi yolu üzerinde bulunan büyük bir şehirdir.

8 Abdülahad'ın ilmi durumu hakkında bk Muhammed Ferman, *İslam Düşüncesi Tarihi*, İstanbul 1991, III, 93.

9 Arapça olarak yazdığı mektuplar. I, 30 (Mek. No: 22); I, 58 (Mek. No: 44).

lunan Mevlana Kemaleddin el-Keşmiri (ö.1598)'den akli ilimleri tahsil etmiş, ayrıca Mevlana Yakup el-Keşmiri es-Sarfî (v.1594)'den¹⁰ hadis, Kadı Behlül el-Bedeşani'den de usul ve tefsir ilimleri alanlarında icazet almıştır.¹¹ Serhendî'nin akli ve şeri ilimlerdeki yetkinliği ve derecesi hasımları tarafından da kabul edilmiştir.¹²

Serhendî bir taraftan akli ve nakli ilimleri tahsil ederken, diğer taraftan babası vasıtasıyla intisap ettiği Çiştîyye ve Sühreverdiyye tarikatlarında, Şeyh İskender-i Kehnalî vasıtasıyla da Kadiri tarikatında seyr-ü sülukünü tamamlayarak icazet almıştır.¹³ İmam, babasının 1007/1598 yılında vefatından sonra hac için yola çıkmış ve Delhi'ye geldiğinde arkadaşı Mevlana Hasan vasıtasıyla, Hoca Muhammed Bâkî Billah ile tanışmış ve meşrebine en uygun tasavvuf disiplini olan Nakşibendiliğe intisap etmiştir. Muhammed Bâkî Billah da onu itina ile yetiştirmiştir.¹⁴ Serhendî böylece seyr-ü sülukünü Muhammed Bâkî Billah'ın terbiyesinde Nakşibendi sistemine uygun olarak tamamlamıştır. Serhendî, Muhammed Bâkî Billah'ın 1014/1603 yılında vefat etmesinden sonra ata yurdu Serhend'e yerleşerek irşat ve rehberlik vazifelerini sürdürmüş ve 1034/1624 yılında doğum yeri Serhend'de vefat etmiştir. Mezarı aile kabristanlığındadır.¹⁵

B. Serhendî'nin Yaşadığı Dönem

İnsanların ilmi şahsiyetlerinin şekillenmesinde, buldukları çevrenin önemli etkileri vardır. Bu nedenle Serhendî'nin ilmi şahsiyetinin oluşmasında önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz çevreyi de kısaca özetlemek faydalı olacaktır.

Serhendî, siyasi bakımdan Babür İmparatorluğunun (1526-1858) zirvesini oluşturan Celaledin Ekber Şah (1556-1605) ile Muhammed Cihangir Gazi (1605-1627)'nin saltanat yıllarında¹⁶ yaşamıştır. Özellikle

10 Bu zat tasavvuf disiplini itibarıyla Kübreviyye tarikatına mensup olup, Buhari'nin Sahihini şerh etmiş bir bilginidir.

11 M. Haşim Kışmî, *Berekat*, (çev.: A.Faruk Meyan), Berekat Yayınevi, İstanbul 1976, s.114-7; Abdülhak Ensari, *Şeriat ve Tasavvuf*, (çev.:Yusuf Yazar), Rehber Yayıncılık, Ankara, 1991, s. 19.

12 Bk. Kışmî, *Berekat*, s. 119.

13 Bk. Karaman, *İmam Rabbani ve İslam Tasavvufu*, s. 19, 20.

14 Serhendî, *Mektubat*, I, 41 (Mektup, 31). Şerif, age, III, 94.

15 İbrahim Edhem Bilgin, *Devrimci Sufi Hareketleri ve İmam Rabbani*, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1989, s. 60.

16 Nitekim Babürlüer devleti Cihangir Gazi'den sonra çöküşe geçmiştir. bk. Cevdet Kılıç, *Muhammed İkbâl*, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 41.

Ekber Şah dönemi itibariyle Hindistan'da, dini anlayış bakımından, kelimenin tam anlamıyla bir kaos hali yaşanmaktaydı. Müslüman olduğunu söyleyenler arasında dahi Hz. Peygamber'in tebliğ etmiş olduğu dini hükümlerin miadını doldurduğunu savunanlar ortaya çıkmıştı. Bunun yanında, kadim Hint felsefesinin bir etkisi olmak üzere, nübüvvet kurumunun gereksizliğini savunmak gibi, İslam akidesine açıkça ters düşen fikirlere sahip kişiler sarayda her türlü izzet ve ikrama nail olabiliyordu. Bazı din bilginleri, gerek cahil halk tarafından gerekse resmi ideoloji tarafından yapılan uygulamaların meşruiyetini ispat gayretlerine düşmüşlerdi.¹⁷ Saray bilginleri 987/1579 tarihinde Ekber Şah'ın adil, alim ve muttaki bir kişi olduğundan bahisle, müçtehitlerden daha üstün olduğunu ve ihtilafli konularda son sözü söyleme yetkisine sahip bulunduğunu ifade eden bir belge hazırlamışlardı. Okuma yazma bile bilmeyen bir kişi olmasına rağmen, böyle bir şahadetnameyle taltif edilen Ekber Şah, *Molla Mübarek b. Hıdır Nagory* ve oğlu *Ebulfazl* ile birlikte, inanç prensiplerini ve ibadet pratiklerini Hindistan'da müntesipleri bulunan İslam, Hinduizm, Zerdüştlük, Budizm ve Hristiyanlıktan alan yeni bir din uydurmuş ve buna "İlahi Din" adını vermiştir.¹⁸ Bu uydurma din için de, 'bir din için doğal ömür olan bininci yılını dolduran İslam, geçerliliğini yitirmiştir dolayısıyla onun yerine yeni bir din ihdas etmek gerekir' türünden gerekçeler ileri sürmüşlerdir.¹⁹ Ancak bu uydurma dinin prensipleri belirlenirken İslam'dan çok, diğer dinlerin öğretilerinden faydalanma yoluna gidilmiştir.²⁰ Ekber Şah'ın, ilk önceleri "*din-i ilahi*" adını verdiği bu uydurma yada derleme din düşüncesini, çok dinli bir bölge olan Hindistan'ı daha kolay yönetmek gibi siyasi bir amaçla benimsemiş olduğu ancak zamanla bu düşünceye karşı samimi bir inanç beslediği anlaşılmaktadır. Nitekim o değişik din müntesiplerinin toplanıp tartışma yaptıkları, ibadethane denilen bir merkez yaptırmış ve burada icra edilen periyodik tartışmalar esnasında değişik inanç ve mezheplere müntesip bilginleri tartıştırmıştır. O, bu tartışmalar esnasında Hristiyan papazları dinleyerek Hristiyanlığın hak olduğunu kabul etmiş ve İncilleri Farsça'ya tercüme ettirmiştir. Sarayda görevli bilginlerden *Raca Birbal*'dan, güneşin yüceliklerine dair düşünceleri dinlemiş ve bunları da doğru bularak dua ederken doğan güneşe doğru yönelmeyi

17 Abdulhak Ensari, *Şeriat ve Tasavvuf* (çev. Yusuf Yazar), Rehber Yayıncılık, Ankara 1991. s. 13-16

18 Bk. Yurdaydın, *İslam Tarihi*, 295-297.

19 Ensari, a.g.e,39.

20 J. Obert Voll, *İslam*, I, 38.

benimsemiştir. O bir müddet sonra Hindulardan etkilenecek ineklerin kesilmesini ve inek etinin yenilmesini yasaklamış ayrıca Zerdüştlerin 'ateş'in ilahi bir ışık olduğu' şeklindeki düşüncelerini de kabul ederek, söndürülmeden yanan bir ateşin bulundurulmasına dair talimatlar vermiştir.²¹ Serhendî bazı mektuplarında Ekber Şah'ın dönemini "*saltanat sahiplerinin İslam'a karşı bir inat içerisinde oldukları dönem*" şeklinde nitelendirir.²²

Fazlur Rahman (ö.1988) da, Celaleddin Ekber Şah (ö.605)'ın "tevhid-i edyan / dinleri birleştirme" faaliyetini, "*Ekber dini ilahi diye adlandırdığı yeni bir din ortaya attı ve onu bir devlet dini olarak kabul ettirmeye çalıştı*" şeklinde ifade etmektedir.²³ Ancak devlette birbirinden her bakımdan farklı bir dini çeşitlilik vardı ve bu dinlerin mahiyetleri ve kaynakları arasında oldukça ciddi farklılıklar bulunmaktaydı. Dolayısıyla bunlar arasından seçilen prensiplerin bir araya getirilerek mezcedilmesi imkansızdı ve yamalı bir bohçayı çağrıştırmaktaydı. Ayrıca devletin tebaasının çoğu Müslüman olmayan unsurlardan müteşekkildi ve bu, yamalı bohçada hakim parçanın İslam'dan başka dinlere ait olması demektir. Güncel bir deyimle söylemek gerekirse "dinler arası diyalog" söylemiyle başlayan bir hareket yeni bir uydurma din ortaya koymayla sonuçlanmıştı. İşte Serhendî tecdit mücadelesini böyle bir siyasi ve dini ortamda yürütmüştür. O yetkililere gönderdiği değişik mektuplarında yukarıda özetlemeye çalıştığımız kaos ortamının İslam'a ve Müslümanlara ne denli zararlar verdiğinden şikayet etmiş; Müslümanların, İslam'ın ilk çileli dönemlerindeki daha sıkıntılı günler yaşadığından yakınmış²⁴ ve bu olumsuzlukların düzeltilmesi için gayret gösterilmesinin gerekliliğini hatırlatmış,²⁵ hakim güçlerin gazabına maruz kalma pahasına, hak bildiği düşüncelerini değişik platformlarda seslendirmiştir.²⁶ Tarih boyunca etki ve yetkiyi ellerinde bulunduranların arzularını onaylamadığı için, maddi sıkıntılara maruz kalan diğer aksiyoner kişiler gibi, Serhendî de kendi zamanındaki hakim anlayışların bir kısmına karşı çıkmış ve bu nedenle de bir takım sıkıntılara maruz kalmıştır. Nitekim Cihangir tarafından hapse atılıp Gwalior'da yaklaşık üç yıl hapis yatmış-

21 Bu ve benzeri uygulamalar da Ekber'in muhtemel niyetleri hakkında bkz. Yurdaydın, age, s. 294.

22 Serhendî, *Mektubat*, I, 78 (Mek. No: 65).

23 Fazlur Rahman, *İslam*, 207.

24 Serhendî, *Mektubat*, I, 63 (47)

25 Serhendî, *Mektubat*, I,77 (Mek. No:65)

26 Serhendî, *Mektubat*, III, 59 (Mek.. No: 43)

tır. Ancak İmam bu sıkıntılardan şikayetçi olmamış, aksine bunları bir olgunlaşma vesilesi olarak kabul etmiştir.²⁷

İşte Serhendî'nin tecdit faaliyeti, yukarıda özetlediğimiz şartlarda İslam'ın safiyetini korumaya yönelik tasavvuf ağırlıklı, ancak dinin korunmasında ve yaşanmasında Kuran ve sünnetin temel prensiplerinin hareket noktası olarak kabul edildiği bir harekettir. Onun mücadelesinin tasavvuf ağırlıklı olmasının Hindistan şartları açısından anlaşılabilir sebepleri vardır. Çünkü Müslümanların bakış açısına göre, Ekber Şah'ın dinleri birleştirme gayretleri, İslam'ın dışındaki dinlere ait bazı mistik unsurları da kullanarak İslam'ın temel prensiplerini değiştirme ve bu prensiplere bağlı olan bir İslam ümmetinin varlığını sürdürme yeteneğini zayıflatma potansiyeli taşımaktaydı. Böyle bir potansiyelin kuvveden fiile çıkmasının önüne geçme için onun beslenme kaynaklarının kurutulması gerekirdi. Hindistan şartlarında bunu yerine getirebilmek için de tasavvuf ağırlıklı bir hareketin başlatılmasına ihtiyaç vardı. Bu nedenle Serhendî, tecdit hareketinde merkezine tasavvufu yerleştirmiştir. Ancak biraz sonra da ifade edeceğimiz gibi, o fihhi prensipleri tasavvufi prensiplerin doğruluk veya yanlışlığının kistası olarak kabul etmiştir.

II. SERHENDİ'NİN TECDİT SİSTEMİNDE FIKHİN YERİ

Serhendî'nin tecdit hareketi temelde tasavvuf ağırlıklı bir hareket ise de metodolojisinin en önemli hareket noktalarından birini İslam dininin zahiriyle batınınyı aynı şeyin iki ayrı veçhesi gibi görmesi oluşturmaktadır. Bu nedenle o dinin ameli yönünün ihmalini asla doğru bulmamış ve dinin bu kısmını incelemeyi üstlenmiş olan fıkıh ilmine son derece önem vermiştir.²⁸ Onun fıkıha verdiği önemi dört başlık altında özetleyip değerlendirelim.

A. Sünnete Sarılmanın Önemini Vurgulama

İmam, öncelikle temel bir prensip olarak her konuda Hz. Peygamber'in ve Raşit halifelerin sünnetine sarılmaya büyük önem atfeder ve sünnete uymanın önemine yaptığı bu vurgu onun tecdit metodolojisinde fıkıha verdiği önemin usuli temelini teşkil eder.²⁹ İmam, Hz. Peygamber

27 Bkz. Serhendî, *Mektubat*, III,108 (Mek. No: 83). Serhendî'nin etki alanı hakkında bkz. Bilgin, age, s. 76; Yurdaydın, age, s. 305.

28 Mesela, bk. Ferman, age. III, 95.

29 Bkz. Serhendî, *Mektubat*, I, 34, (Mek. No: 25); I, 234 (Mek. No:255).

(s.a.v.) öğleden sonra uyuduğu için, O'na uymak maksadıyla uyumayı sabaha kadar nafile ibadetten daha üstün görür ve farzları mükemmel yapmaya yönelik olan sünnet ve adabın da nafilerden çok üstün olduğunu söyler. Şu ifadeler ona aittir: “Her hangi bir vakitte bir farzı eda etmek, halis bir niyetle bin sene nafile ibadeti eda etmekten daha üstündür. Hatta farzları eda ederken onun sünnetlerinden bir sünnete yada adabından bir edebe riayet için de aynı hüküm geçerlidir”.³⁰ Bu ifadeler imam'ın fihhi hükümlerin hiyerarşik statülerinin değiştirilmesine müsaade etmediğini göstermektedir.

İmam velilik mertebesinin en yükseğine ulaşabilmenin yolunun Hz. Peygamber'e uymaktan geçtiğini her münasebetle vurgular.³¹ İmamın özellikle sünnete riayetın önemine dair bazı tasavvufçulara yönelttiği şu suçlama önemlidir: “Nakis sofiler zikir ve fikrin en önemli şeylerden olduğuna inanmakta, buna karşılık farzları ve sünnetleri yerine getirme konusunda gevşeklik göstermekte, Cuma'yı ve cemaati terk ederek Erbainleri tercih etmektedirler. Bilmiyorlar ki bir farzı cemaatle eda etmek onların binlerce erbaininden daha faziletlidir”.³² İmam diğer bir mektupta şu ifadelerle yer verir: “Kalbi Allah'tan başkasına sevgi besleme paslarından arındırmanın en iyi yolu Sünnet-i Seniyye'ye uymaktır”.³³ Serhendî'nin Hz. Peygamber'in sünnetine riayetın değerini ifade sadedinde söylediği şu ifade konuya bakışını yansıtmaktadır: “Zor riyazat ve ve şiddetli mücadele şartlarında, faraza, bin sene ibadet etmek mümkün olsa, bu ibadetler yarım arpa değerine sahip olmadığı gibi, Hz. Peygamber'e uyma maksadıyla öğle vaktinde uyumaya müsavi değildir.”³⁴ Diğer bir mektupta şöyle der: “İnsanın yaratılış gayesi kulluk vazifelerini eda etmek ve Allah'a yönelmeyi devamlı kılmasıdır. Bu mana / gaye öncekilerin ve sonrakilerin efendisi (s.a.v.) zahiren ve batınen uymaksızın gerçekleşmez”.³⁵ İmam, Hz. Peygamber'e itaatle Allah'a itaatin aynı şey olduğunu savunur ve Hasan el-Harkani'nin, bir münasebetle müminlerin emirine itaatin gerekliliği hatırlatıldığına söylediği “Ben Allah'a itaatle meşgulüm, bırakın müminlerin emirine, henüz Rasûlullah'a itaat etmek için bile vakit bulamadım” ifadesini, Allah'a itaatle Rasûlullah'a itaatin birbirinden farklı şeyler olduğu intiba-

30 Serhendî, *Mektubat*, I, 37, (Mek. No: 29).

31 Serhendî, *Mektubat*, I, 29 (Mek. No: 21).

32 Serhendî, *Mektubat*, I, 249 (Mek. No: 260).

33 Serhendî, *Mektubat*, I, 55 (Mek. No: 42).

34 Serhendî, *Mektubat*, I, 162 (Mek. No:191).

35 Serhendî, *Mektubat*, I, 115 (Mek. No: 110).

ını verdiği gerekçesiyle doğru bulmaz.³⁶ İmam'a göre, Hz. Peygamber'e uymanın yedi derecesi vardır ve Ona herkes kendi mertebesine göre uyar.³⁷

Bütün bunlardan hareketle Serhendî'nin, Hz. Peygamber'in sünnetine uymaya son derece önem verdiğini göstermektedir. Onun sünnetin ihyasına verdiği bu önem aynı zamanda fikhî tecdit hareketinin merkezine yerleştiği anlamına gelmektedir.

B. Dinin Zahiriyle Batınını (Tarikat ile Şeriatı) Mezcetme

Serhendî'nin tecdit prensiplerinin temel dayanaklarından birini şeriat-tarikat ayırımını ortadan kaldırma teşkil eder. İmam, şeriat-tarikat ayırımını ortadan kaldırmak ve bu ikisinin tek bir şeyin iki ayrı veçhesini oluşturduğu düşüncesini hakim kılmak için oldukça yoğun gayret sarf etmiştir. Bu gayretleri sebebiyle imama, "sıla" adı verilmiştir. Muhammed Masum'a yazdığı bir mektupta kendisinin yaratılış hikmetleriyle ilgili bazı düşüncelerini aktardıktan sonra şu ifadelerle yer verir: "... *Beni iki deniz arasında bir sila ve iki grup arasında bir düzeltici kılan Allah'a en kamil manada hamd olsun*".³⁸ Burada mecazi anlamda kullanılan iki denizden biriyle fıkıh, diğeriyle ise tasavvuf disiplini kastedilmiştir. Dolayısıyla Serhendî'nin, aralarında hakemlik yaparak anlaşmazlıklarını giderdiği iki gruptan birini fakihler diğeri ise mutasavvıflar teşkil etmektedir.

O bilinçli yada bilinçsiz bir şekilde "vahdet-i vücud"çuluğu savunan bazı kişilerin, şeriatla tarikatın farklı olduğu şeklindeki, kendilerine has bazı yorum ve yaklaşımlarıyla İslam dairesinden çıktıklarını anlattıktan sonra, böyle kötü inançlardan Allah'a sığınır ve şöyle der: "*Tarikat ve şeriat aynı şeydir; aralarında zerre kadar muhalefet yoktur... Şeriat'a muhalif olan her şey reddedilmelidir, şeriat'ın reddettiği her hakikat zındıklıktır*".³⁹ O şeriatın ilim, amel ve ihlas olmak üzere üç cüzünün bulunduğunu bu üçünün hepsi birden gerçekleşmediği müddetçe şeriatın, şeriat gerçekleşmedikçe de, bütün dünyevi ve uhrevi saadetlerin başı olan Hakın rızasının gerçekleşmeyeceğini ve bu saadetlerin hepsini gerçekleştirme şeriatın tekeffül ettiğini ifade eder ve sofilerin imtiyaz ettikleri tarikat ve hakikatin ise şeriatın üçüncü cüzü olan ihlası tekmil etme yöntemi olarak

36 Serhendî, *Mektubat*, I, 134 (Mek. No: 152).

37 Serhendî, *Mektubat*, II, 89 (Mek. No: 54).

38 Serhendî, *Mektubat*, II, 14 (Mek. No: 6).

39 Serhendî, *Mektubat*, I, 58, (Mek. No:43).

kabul eder.⁴⁰ Bundan başka bir anlayışa sahip olanların rüya ve hayal ile kendilerini aldattıklarını, ceviz mevzile avduklarını söyler.⁴¹ Hatta başka bir mektupta şeriat ve tarikatın birbirinden ayrı şeyler olduğuna inanmanın ilhat ve zındıklık olduğunu ifade eder.⁴²

İmamıza göre tarikat, şeriatı daha mükemmel yaşamının bir vasıtasından ibarettir. Şöyle der: “İnsanın yaratılış gayesi kulluk vazifelerini yerine getirmektir.... (Tarikatta elde edilen makamlardan olan) aşk ve muhabbet temel amaçlar (makasıt) değil, ubudiyet makamını elde etmek için birer vesileden ibarettir”.⁴³ Yine ona göre şeriatın (din’in pratiklerinin) bir sureti bir de hakikati vardır; sureti Allah’a, Resulü’ne ve onun Allah’tan getirdiklerine iman ettikten sonra, Allah’ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmaktır. Bu makam elde edilince Kur’an’da “Allah iman edenlerin dostudur”⁴⁴ ayetinde ifade edilen umumi velayet derecesi de elde edilmiş olur. İşin başında ve sonunda bu mutlaka gereklidir ve bu mükellefiyetin sukuta ihtimali yoktur. Dolayısıyla peygamberlik ve velilik kemalatının tamamının ana umdelerini şeri hükümler teşkil eder. Diğer bir ifadeyle İslam’ın hakikatine ulaşmanın temelini şeriatın sureti oluşturur. İmam bu yaklaşımını şöyle örneklendirir: Nasıl ki bina ne kadar yükselirse yükselsin temele olan ihtiyaçtan müstağni kalamazsa, hatta yükseldikçe daha sağlam temele ihtiyaç duyarsa, aynı şekilde kişi hangi makamda bulunursa bulunsun dinin zahiri hükümlerini mutlaka yerine getirmeli, hatta yükseldikçe daha sağlam daha dikkatli bir şekilde yerine getirmelidir.⁴⁵ Çünkü imama göre zikir demek gafleti uzaklaştırmak demektir. Yoksa kelime-i tevhidi yada “Allah” ism-i şerifini tekrar etmek demek değildir. Dolayısıyla Allah’ın emirlerine sarılmak, yasaklarından kaçınmak ve şartlarına riayet edilerek yapılan alış veriş, nikah, talak vb. muameleler de zikrin kapsamına dahildir. Ancak Allah’ın isim ve sıfatlarının söylenmesi kalpte Allah sevgisinin yerleşmesine sebep olur ve bu sevgi dinin emir ve yasaklarına riyeti kolaylaştırır.⁴⁶

Başka bir mektupta velayeti/tarikatı necasetleri izale etmeye (fıkıh tabiriyle necasetten taharete) şeriatı ise namaza benzetmektedir.⁴⁷ İma-

40 Serhendî, *Mektubat*, I, 50 (Mek. No: 36).

41 Serhendî, *Mektubat*, I, 54 (Mek. No: 40).

42 Serhendî, *Mektubat*, I, 69 (Mek. No: 57).

43 Serhendî, *Mektubat*, I, 32.

44 Bakara, 2 / 257.

45 Serhendî, *Mektubat*, II, 84, 87 (Mek. No: 50).

46 Serhendî, *Mektubat*, II, 80 (Mek. No: 46).

47 Serhendî, *Mektubat*, II, 79 (Mek. No: 46).

ma göre, her türlü kemalatın temelini şeriat teşkil eder.⁴⁸ İmam Allah'a yapılacak şükürün mahiyetini anlattığı bir mektubunda, Ehl-i Sünnet alimlerinin tespit ettiği prensiplere uygun olarak inanmayı ve dinin pratiklerini yerine getirmeyi dinin iki temel rüknü, tasfiye ve tezkiye ameliyesini işe istihvani olarak nitelendirir.⁴⁹ İmama göre; şeriatın iki cüzü vardır: Birincisi inanç prensipleri (itikadiyyat) ikincisi ise dini pratikler (ameliyyat).⁵⁰ Ledünni ilimlerin sıhhatinin alameti sarih şeri ilimlere uygunluk göstermesindedir. Şayet ledünni bilgiler ve keşifler, zerre kadar da olsa şeri hükümlere muhalif olursa onlar reddedilmelidir. Çünkü bu noktada doğru, fıkıh alimlerinin tespit ettikleri hususlardadır; diğerleri ise, yarıncılık ve ilhat yada sekrdir. İmam bu görüşlerini Nakşi yolunun önderi olan Şah-ı Nakşibend'den yaptığı rivayetlerle desteklemektedir.⁵¹

İmam "Şükür ve iman ettiğiniz takdirde Allah size azap yapmaz"⁵² ayetinin tefsirini yaparken şükürün şeri hükümleri kabul edip gereğine göre amel etmek olduğunu, kurtuluşun inanç ve amel konusunda Hz. Peygamber'e uymakla gerçekleşebileceğini şeyh ve üstazın ise şeriatı kolayca yaşayabilme noktasında rehberlik yaptıklarını, yoksa yeme, içme ve davranış açısından kendi kafasına estiği gibi hareket edenler hakkında, şeyhin cehenneme karşı perde olamayacağını, bunun sadece bir beklenti olarak kalacağını söylemektedir. Bu arada ahiretteki şefaatin de Allah'ın, kendilerine şfaat edilmesine izin verdiği kişiler için söz konusu olduğunu hatırlatmaktadır.⁵³ Şeriat ve tarikatın çatışma noktalarında imam şeriattan yana tavır alır. O şöyle der: "Zamanımızın sofuları insaf edip İslam'ın zayıflığını ve yalanın (şarlatanlığın) yaygınlaştığını mülahaza etmiş olsalardı, sünnetin dışındaki hususlarda şeyhlerine uymaz ve uydurma uygulamaları şeyhlerin amelidir gerekçesiyle alışkanlık haline getirmezlerdi."⁵⁴ Yukarda da ifade ettiğimiz gibi imama göre, kişinin şehvani arzularından kurtulmak için, tek bir dini emrin yerine getirilmesi, insanın kendi arzusu ile yapılmış bin yıllık teemmül veya ruhani murakabeden daha faydalıdır. Yurdaydın'ın tespitiyle söylemek gerekirse, Serhendî'ye göre Hindu Yogisinin bütün egzersizleri, mutlak bir zaman kaybından başka bir şey değil-

48 Serhendî, *Mektubat*, II, 81 (Mek. No: 46).

49 Serhendî, *Mektubat*, I, 81 (Mek. No: 71).

50 Serhendî, *Mektubat*, III, 18 (Mek. No: 17).

51 Serhendî, *Mektubat*, I, 40-41 (Mek. No: 30); II, 136 (Mek. No: 82).

52 Nisa, 147.

53 Serhendî, *Mektubat*, III, 58 (Mek. No: 41).

54 Serhendî, *Mektubat*, II, 35 (Mek. No: 23).

dir.⁵⁵ İmam salih amel işlemeden kalbin selameti iddiasının batıl olduğunu ve bu iddiayı bir takım zındıkların ileri sürdüklerini söyler.⁵⁶ İmamımız, bazı tasavvufçuların “şeriat kabuk, hakikat ise özür” ifadelerinin sahih bir yorumunun olabileceğini kabul etmekle beraber bu tür ifadeleri, ilk etapta sanki şeriatla ve hakikatin birbirlerinden farklı olduğu gibi bir intiba vermeleri sebebiyle hoş karşılamaz.⁵⁷ İmam şöyle der. “*Bu fakir kesin olarak inanmaktadır ki sofilerin yolu şeri ilimlerin hizmetçisidir. Yoksa onlardan farklı başka bir şey değildir. Ben bütün kitaplarımda ve mektuplarımda bunu tahkik ettim.*”⁵⁸

İmam ısrarlı bir şekilde ve kesin olarak, tarikatın şeriatından bağımsız bir sistem gibi anlaşılmasına karşı çıkmış ve onu ihlaslı bir Müslüman olabilmenin yöntemi olarak görmüştür. Dinin zahiri boyutuyla kontrol altına alınmayan tasavvuf anlayışlarının neticede zındıklığa götüreceği düşünüldüğünde, imamın fıkhi ölçülerin önemine karşı gösterdiği bu hassasiyetin sebebi daha iyi anlaşılabilir.

C. Fıkhi İlimleri Öğrenmeye ve Öğretmeye Teşvik

İmam’ın tecdit faaliyeti içerisinde fıkha verdiği değeri gösteren hususlardan biri de şeri ilimleri öğrenmeye ve öğretmeye dair teşvikleridir. O müritlerine ve talebelerine yazdığı mektuplarda, her münasebetle, fıkhi hükümleri öğrenmeye öncelik verilmesinin gerekliliğine dikkat çeker. Mesela şeyhinin çocuklarına yazdığı uzun bir mektupta akait prensiplerini açıkladıktan sonra şöyle der. “*İnancını tashih ettikten sonra, farz, vacip, helal, haram, sünnet, mendüb, müştebeh, ve mekruh gibi fıkhi hükümleri öğrenmek ve gereğiyle amel etmek gereklidir. Fıkıh kitaplarını mütalaa etmeyi zaruri görmelidir...*”⁵⁹ İmam şeyh Nizameddin et-Tanisri’ye; fıkhi ölçülere uymanın, bazı tasavvufçuların ihdas ettiği ve fıkıhın tasvip etmediği davranışlardan sakınmanın önemine dair yazdığı bir mektupta özetle şu tavsiyelerde bulunur: Şunu da bilmelisin ki, bu taifenin bilgileri ahval bilgileridir, ahval ise amellerin miraslarıdır. Dolayısıyla ahval ilimlerine mirasçı olmak ancak amellerini düzeltip, her durumda onları hakıyla yerine getiren kişi için mümkün olabilir. Amelleri düzeltmek ise

55 Yurdaydın, a.g.e., s. 303.

56 Serhendî, *Mektubat*, I, 53 (Mek. No: 39).

57 Serhendî, *Mektubat*, I, 95-96 (Mek. No: 84).

58 Serhendî, *Mektubat*, I, 182 (Mek. No: 220).

59 Serhendî, *Mektubat*, I, 277 (Mek. No: 266).

onların neler olduklarını ve nasıl yapılacaklarını bilmekle mümkün olabilir. Yani namaz, oruç ve diğer farzlar gibi şeri hükümleri, nikah, talak, alışveriş vb. muamelelerle ilgili olarak, Allah'ın mükelleflere vacip kıldığı hususların bilinmesi gereklidir. Toplantılarda tasavvuf kitaplarının yanında özellikle de fıkıh kitaplarını müzakere etmek gerekir. Özellikle vurgusunun sebebi şudur: Çünkü tasavvuf kitapları hiç müzakere edilmese de bir zarar yoktur. Buna karşılık fıkıh kitaplarının müzakere edilmemesi bir takım zararlara sebep olabilir.⁶⁰ İmam, bir fıkıh alimi olduğu anlaşılan Molla Ahmet Berki'ye yazdığı bir mektupta; derslere ara vermeden ve gevşeklik göstermeden çalışmasını, mümkünse vaktinin tamamını ders çalışmaya ayırmasını, zikir ve fikir gibi tasavvufi prensiplere heveslenmemesini, bunun için gecenin bir vaktinin yeterli olduğunu ve aynı ikazları Şeyh Hasan'a da ulaştırmasını tembih ettikten sonra şöyle der: “O tarafların ilimden nasibi az olduğu için orada şeri ilimlerin ihyası zorunludur”.⁶¹

İmam'a göre, şeri ilimleri öğrenenler nefis tezkiyesiyle meşgul olan sofilerden daha önemlidir. Çünkü insanlar ahirette tasavvuftan, değil şeriattan hesaba çekileceklerdir. Cennet'e girmek ve Cehennem'den uzak kalmak şeri emirleri yerine getirmeye bağlıdır, kainatın en üstünleri olan Peygamberlerin (a.s.) tamamı insanları şeri emirlere çağırışlar ve kurtuluşun buna bağlı olduğunu açıklamışlardır. Nitekim tüm peygamberlerin gönderilme maksadı şeri emirleri (şerai') tebliğdir. O halde hayırların en büyüğü şeriati tervice gayret etmek, özellikle İslam'ın alametlerinin yıkılıp yok edildiği şu zamanda onun hükümlerinden bir hükmü ihya etmek için gayret göstermektir. Hatta Allah yolunda binlerin infak edilmesi şeri meselelerden bir meselenin tervicine denk olmaz...⁶² İmam Hakim Abdulvahhab isimli müridine yazdığı bir mektupta yapması gereken hususları tembih sadedinde; önce Ehl-i Sünnet alimlerinin Kitap ve Sünnetten istinbat ettikleri itikadi prensiplere göre inancı düzeltmeyi, ikinci olarak helal haram farz ve vacip gibi şeri hükümleri öğrenmeyi, üçüncü olarak bunlarla amel etmeyi ve dördüncü olarak da tasfiye ve tezkiye yoluna girmeyi tavsiye ettikten sonra, bu sıralamaya önem vermek gerektiğini ifade etmekte ve şu noktaya özellikle vurgu yap-

60 Serhendî, *Mektubat*, I, 37 (Mek. No: 29).

61 Serhendî, *Mektubat*, II, 25 (Mek. No: 14) Aynı zata başka zaman yazdığı bir mektupta da benzer tavsiyeleri tekrar etmektedir. Bk. Serhendî, *Mektubat*, I, 297 (Mek. No: 275).

62 Serhendî, *Mektubat*, I, 64 (Mek. No: 48) İmamın bu konuyla ilgili olarak yazdığı diğer bir mektup için bkz. I, 296 (Mek. No: 275).

maktadır: “ilk üçü tam olarak hasıl olmadan tasfiye ve tezkiyenin hasıl olması imkansızdır.”⁶³

Böylece imamımız, dini bilgileri öğrenip amel etmeden tarikata intisap etmenin fayda vermeyeceğini ilan etmiş olmaktadır. Dolayısıyla fıkhi hükümlerin öğretilip öğrenilmesi onun tecdit sisteminin en önemli köşe taşlarından birini oluşturmaktadır.

D. Tarikat Bidatlerinden Sakındırıp Fıkhın Ölçülerine Uymaya Teşvik

Serhendî'nin üzerinde ısrarla durduğu hususlardan birisi de bidatlerden kaçınmanın gerekliliği meselesidir. Klasik bakış açısına göre bidati; Hz. Peygamber'in zamanında bulunmadığı halde onun vefatından sonra, dini bir delile dayanmadan ortaya atılan dinle ilgili inanç ve davranışlar, olarak tarif etmek mümkündür. Bazı bilginler, Hz. Peygamber'in zamanına sahabe ve tabiin dönemlerini de eklemişlerdir.⁶⁴ Serhendî ise Raşit Halifeler dönemini eklemektedir.⁶⁵ Sünnet-i seniyye'nin nurunu bidat zulmetleriyle örtmüşler ve uydurmalarla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tebliğ ettiği dinin güzelliğini zayı etmişlerdir. Daha tuhaf olan husus ise, bazıların bu uydurmaları güzel zannetmeleri ve bu bidatlerin hoş ve güzel (bidat-ı hasene) olduğunu iddia etmeleridir. Bununla güya dini kemale erdirmeye çalışmaktadırlar ve bunların yapılmasını ısrarla teşvik etmektedirler. Allah onlara hidayet versin, bilmiyorlar mı ki din bu uydurmalarından önce kemale ermiş, nimet tamamlanmış ve Allah'ın, “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'dan razı oldum”⁶⁶ ayetinde ifade edildiği gibi rızası hasıl olmuştur. Dolayısıyla dinin kemalini bu uydurmalarda aramak aslında bu ayetin gereğini inkardır.⁶⁷ Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi İmam, bidatin iyi ve kötü (hasene ve seyyie) şeklindeki taksimini kabul etmez. Ona göre, her bidat en azından bir sünneti ortadan kaldırır ve bidatin tamamı kötüdür. Mesela bazı alimlerin “bidat-ı hasene” olarak gördükleri; ölünün başına sarık sarmayı, sünnet olan kefen sayısına bir ilave, na-

63 Serhendî, *Mektubat*, I, 137 (Mek. No:157) bu sıralama imamın her fırsatta ifadelendirdiği görülmektedir. Mesela şu mektuplara da bakalım: I, 155 (Mek. No: 177).

64 Ali b. Muhammed b. Ali, Seyyid Şerif Cürcani, *Tarifat*, Dersaadet, İstanbul t.y.s. 43.

65 Serhendî, *Mektubat*, I,159 (Mek. No: 186).

66 Maide, 5/ 3.

67 Serhendî, *Mektubat*, I, 253 (Mek. No: 260); I, 328 (Mek. No: 287).

maza başlarken sözlü niyet etmeyi, Hz. Peygamberin ve ashabının, kıyamın akabinde namaza başlama şeklindeki uygulamalarına bir ilavedir. Dolayısıyla bu tür uygulamalardan her biri, bir sünnetin, hatta bazen bir farzın ortadan kaldırmalarına sebep olduğu için asla güzel kabul edilememelidir.⁶⁸ İmam, bu yaklaşımının bir sonucu olarak, bidatin hasene sayılanının da seyyie olduğu kabul edilenden farksız olduğunu, her ikisinden kaçınmayan kişinin ilimde rusûh sahibi olmayacağını söyler.⁶⁹

Bilindiği gibi bidatlerle mücadele sabır isteyen bir iştir. Zira insanların, batıl da olsa, alışkanlıklarından vazgeçmeleri oldukça zordur. Bu kural imamın içinde yaşadığı toplum için de geçerlidir. Bu nedenle o Hasan el-Berki'ye yazdığı cevabi bir mektupta, bidatlerle mücadelenin çok önemli olduğunu, ancak bu işi yaparken fitneyi uyandırmamak gerektiğini hatırlatma ihtiyacı duyar.⁷⁰ Burada şu nokta özellikle vurgulanmalıdır ki, zamanımızda bidatlerle mücadele adı altında, tevhit ehlini pervasızca tekfir edenlerin aksine, İmam bidatlerle mücadeleye önem verdiği kadar tevhit ehlini tekfir etmeme noktasında ihtiyatlı davranmaktadır. O, ehl-i kible'den olan bidatçileri, dinin tevatürle nakledilen hükümlerini inkar etmedikleri müddetçe tekfir etmekten kaçınmak gerektiğini söyler ve fakihlerin şu prensibini hatırlatır. "*Bir meselede 99 vecih tekfiri bir vecih de tekfirin nefyini gerektirdiğinde bu bir vechi doğru kabul edip tekfirden sakınmak gerekir*".⁷¹

İmam, kadınlara yönelik nasihatlere tahsis ettiği bir mektupta genellikle kadınların işlediği, ama zaman zaman erkeklerin de yaptıkları ibadet süsü verilen bidatlerden bir kısmının açıkça şirk, diğer bir kısmının ise şirk unsurları taşıdığına dikkat çekerek uyarır. O, hastalıkların defi ve ihtiyaçların giderilmesi için putlardan ve elle yontulan nesnelere yardım istemek, batıl bir din olan Hindu inanışlarının kutsallarına katılmak ve onlarla hediyeleşmek gibi davranışları açık küfür olarak sayar. İmam, fakihleri referans vererek, şeyhler adına belli zamanlarda nezir edilen ve şeyhin kabrinin başında kesilen kurbanları, şeyh adına belli zamanlarda oruca nezrederek bu oruçlar vasıtasıyla isteklerini onlara arz ederek bu yolla arzularına ulaşacaklarına inanmalarının da şirk unsurları taşıdığını söyler ve bu tür bidatleri işleyenlerin, 'biz orucu Allah için tutuyoruz se-

68 Serhendî, *Mektubat*, I, 159-160 (Mek. No:186); II, 29 (Mek. No: 19).

69 Serhendî, *Mektubat*, II, 90 (Mek. No: 54).

70 Serhendî, *Mektubat* III, 148 (Mek. No: 105).

71 Serhendî, *Mektubat* III, 53 (Mek. No: 38).

vabını şeyhlerimizin ruhlarına bağışlıyoruz' şeklindeki itirazlarının da geçersiz olduğunu ifade eder.⁷²

İmamın bidatlerin ortaya çıkış gerekçesine dair tespiti de dikkat çekicidir. O şöyle der: "İlmi kıt (Kasır) alimler bir taraftan nafileleri yaygınlaştırmaya gayret ederken, diğer taraftan farzları tahrip ve zayi ederler. Mesele Hz. Peygamber'in cemaat ile kıldığına dair sahih bir rivayet bulunmayan aşure namazını cemaatle kılmaları bunlardan biridir. Halbuki fıkhi rivayetlerde nafilelerin cemaatle kılınmasının mekruh olduğu aktarılmaktadır. Onlar farzları edada öyle gevşeklik gösterirler ki, aralarında namazları müstehap vakitlerinde eda eden çok az kişi bulunur. Hatta namazın asıl vaktini bile geçirirler... Bu kötü ameller sebebiyle İslam zayıflamış ve insanlar arasında bidatler ortaya çıkmıştır".⁷³ O bidatlerle mücadelenin önemi hakkında şöyle der: "Bütün gayretleri; dini hükümleri yerine getirmeye, alim ve salih din adamlarına tazime, dinin tervici için elden geleni yapmaya ve bidat ve heva sahiplerini zelil kılmaya harcamak gerekir. Çünkü kim bidatçi birine hürmet ederse dinin yıkılmasına yardım etmiş olur".⁷⁴

İmam, bazı mutasavvıfların oluşturdukları ancak fikhin onaylamadığı ibadet merkezli tatbikleri de tasvip etmemiş; bunların fıkhi ölçülere uygun hale getirilmesi için mücadele etmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi; Serhendî tarikat ve şeriat ilişkisi bağlamında şu sıralamanın takibine önem vermiştir: Önce Ehl-i Sünnet akidesine uygun olarak inanç prensiplerini düzeltmek, ikinci olarak farz, vacip, sünnet, mendup, helal, haram, mekruh, müstehap gibi fıkhta bahsedilen hususları öğrenmek ve gereğiyle amel etmek ve üçüncü olarak ise tezkiye ve tasfiye yoluna sülük etmek. Ona göre Ehl-i Sünnet prensiplerine uygun doğru akide ve fıkıh ölçülerine uygun salih amel kanatlarını takınmadan yüksek manevi dereceler (âlemü'l-kuds)e ulaşmak imkansızdır.⁷⁵ İmam, şeriata uygun şekilde yapılan alış-veriş, nikah ve talak dahil her işin zikir kapsamına dahil olduğunu ifade eder. Bu nedenle bütün davranışlarda her şeyden önce şeriata uygun davranmayı tavsiye etmektedir.⁷⁶

İmam, Muhammed Kasım'a yazdığı bir mektupta Nakşi yolunun en önemli özelliğinin sünnete sarılıp bidatlerden kaçınmak olduğunu ifade

72 Serhendî, *Mektubat*, II, 54-55 (Mek. No: 41).

73 Serhendî, *Mektubat*, I, 249 (Mek. No: 260).

74 Serhendî, *Mektubat*, I, 146 (Mek. No:). İmamın sünnete sarılıp bidatlerden kaçınmanın önemi ile ilgili diğer mektupları için bk. Serhendî, *Mektubat*, II, 29 (Mek. No: 19); II, 34 (Mek. No: 23).

75 Serhendî, *Mektubat*, I, 218 (Mek. No: 237); I, 183, (Mek. No: 220).

76 Serhendî, *Mektubat*, II, 36 (Mek. No: 35).

ettikten sonra şu noktalara dikkat çekmiştir: Bu yolun büyükleri cehri zikri (dil ile telaffuz edilerek yapılan zikir) men etmişler, kalbi zikri emretmişler, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Raşit halifelerin zamanında bulunmayan sema', raks, vecd ve tevacüd⁷⁷ gibi hususları menetmişlerdir. Yine ilk asırda görülmeyen "erbein"i uygun bulmamışlar, onun yerine "celvette halveti" (topluluk içerisindeyken Allah'la beraber olmayı) tercih etmişlerdir.⁷⁸ İmam, Nakşi yolunun büyüklerinin; bu sünnete sarılma ve bidatlerden sakınma prensiplerinden çok büyük manevi faydalar kazandıklarına, ancak zamanla yukarıda sayılan bidatlerin Nakşi sistemi içerisine de yerleştiğine dikkat çekmiş ve bu bidatler sebebiyle büyüklerin asıl sistemlerinin gizli kaldığından yakınmıştır. İmam, fakihlerin nafile namazları cemaatle kılmayı mekruh saymalarına rağmen, bazı Nakşilerin, teheccüt namazını mescitte kılmak için tam teşekküllü cemaat oluşturmaları ve bu davranışı da halkın gözünde zînetlendirmeleri sebebiyle muhaliflerin, bu tarikatta bidatlere sarılmaya ve sünnetten kaçınmaya önem verildiğini söylemeleri durumunda haklı olacaklarını anlatmış ve onların, özellikle teheccüt namazını cemaatle kılma bidati hakkındaki dayanaklarını fihki ölçülerle çürütmüştür.⁷⁹

İmam, her münasebetle söz, amel ve inanç bakımından şeriata muhalefetten sakınmak gerektiğinin altını çizmiş,⁸⁰ zikrin menfaatinin, ancak şeri hükümleri yerine getirmeye, farzlara ve sünnetlere riayet etmeye, haramlardan ve şüpheli şeylerden kaçınmaya, az çok her hususta alimlere müracaat edip onların dediklerine göre amel etmeye bağlı olduğu konusuna önem vermiştir.⁸¹ Dolayısıyla imam, temsil ettiği tasavvuf sistemini fikhin standartlarına uygun hale getirmek için mücadele etmiştir. Şu ifadesi dikkat çekicidir: "*Şeriata muhalefet zındıklığın delili ve mülhitlik alametidir*"⁸² Başka bir münasebetle de şöyle der: "*Ehl-i batın'ın şeriat-ı ğarra'ya uymayan riyazat ve mücahedelerinden hüsrân, Allah'ın yardımına nail olamama, pişmanlık ve mahrumiyetten başka bir şey hasıl ol-*

77 Bu terimler, zikri, ritimli ses ve hareketler eşliğinde yapmayı ve zikir esnasında dervişin kendisinden geçmesini ifade etmektedir.

78 Serhendî, *Mektubat*, I, 148, (Mek. No: 169); ayrıca bk. I, 199 (Mek. No: 221); I, 279 (Mek. No: 266).

79 Serhendî, *Mektubat*, I, 148, (Mek. No: 169); Benzer bir yaklaşım için ayrıca bak. I, 125 (Mek. No: 131).

80 Serhendî, *Mektubat*, I, 159 (Mek. No: 184).

81 Serhendî, *Mektubat*, I, 162 (Mek. No: 190).

82 Serhendî, *Mektubat*, I, 332, (Mek. No: 289).

*maz*⁸³ İmamımız, alimlerle sofilerin ihtilaf ettiği meselelerin tamamında doğrunun, prensip olarak alimler tarafında olduğunu savunmuş ve bunu tasavvufi bir bakış açısıyla şöyle gerekçelendirmiştir: Alimler hadiselerine Hz. Peygamber'e uyma penceresinden baktıkları için, onların bilgileri nübüvvet kemalatına daha uygundur. Sofilerin bakışları ise velayet kemaline göredir. Nübüvvet ışığından iktibas edilen ilimlerin, velayet mertebesinde alınan ilimlerden daha isabetli olması gerekir.⁸⁴ İmam, sofilerin icra ettiği gına ve raks gibi davranışları asla doğru bulmaz. Meşhur zahitlerden bazılarının bu tür fiilleri yapmış olmalarının da, bunları meşru kabul etmek için bir delil sayılmayacağını ifade eder. Bu mevzu ile ilgili olarak şöyle der: *"Onları mazür görüp kınmaksızın Allah'a havale etmemiz yeterli değil midir? Bu konuda muteber olan İmam Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in sözleridir. Yoksa Şibli'nin ve Ebu Hasan en-Nuri'nin uygulamaları değildir."* Daha sonra şeyhlerinin amellerine istinaden bu sîma ve raksı din haline getiren kısa görüşlü sofilere dinlerini oyun ve eğlenceye dönüştürenler olarak nitelendirir.⁸⁵ İmama göre; şeyhten şeriata muhalif bir davranış sadır olduğu zaman müritlerin onu taklit etmemesi gerekir.⁸⁶

Bilindiği gibi tasavvufta nefsi terbiye etmek için, az yeme ve içme, az uyuma vb. maddi hazlardan uzaklaşmaya "riyazet" denmektedir. İmamın riyazet anlayışı ise şeriat merkezlidir. O bir mektupta özetle şöyle der: Bu yolda yapılacak olan riyazet ve mücahedeler, ancak şeri hükümleri yerine getirmek ve sünnet-i seniyyeyi iltizam etmekten ibarettir. Çünkü bütün peygamberlerin gönderilmesinin ve kitapların indirilmesinin temel hedefi Cenab-ı Mevla'ya düşmanlık için ortaya atılmış olan "nefs-i emare"nin arzularını frenlemektir. Bu ise ancak şeri hükümleri yerine getirmekle mümkündür. Nefs-i emmare için Hz. Peygamber'e tabi olmaktan, Şeriata uymaktan ve şeri hükümleri yerine getirip yasaklarından kaçmaktan daha zor gelen bir şey bulunmamaktadır. Sünnete uymanın dışında tercih edilen riyazet ve mücahedelerin hiçbir değeri yoktur. Bu konuda Hint Cevketilerinin, Berahimenin ve Yunan filozoflarının davranışları birdir. Ancak onların bu riyazetleri dalalet ve ziyandan başka bir şey değildir.⁸⁷ İmam kendisine tevcih edilen; "Nakşi sisteminde Hz. Peygamber'in sün-

83 Serhendî, *Mektubat*, I, 174, (Mek. No:206).

84 Serhendî, *Mektubat*, I, 272, (Mek. No: 266).

85 Serhendî, *Mektubat*, I, 279, (Mek. No: 266).

86 Serhendî, *Mektubat*, I, 383 (Mek. No: 313).

87 Serhendî, *Mektubat*, I, 199 (Mek. No: 221).

netine iltizam esastır. Bilindiği gibi Hz. Peygamber'den Şiddetli açlık gibi zor riyazetler ve Şiddetli mcadedeler yapmıŐtır. Halbuki bu yolda bu riyazet men edilmekte, hatta suri keŐiflerin ortaya çıkmasına sebep olduğu için zararlı kabul edilmektedir. Hayret ediyoruz Hz. Peygamber'in sünnetine tabi olmakta nasıl bir zarar ihtimali söz konusudur?" sorusuna zet olarak Şöyle cevap verir: Ben riyazetin yasak olduğunu söylemiyorum. Sünnet-i seniyye'ye tabi olmaya devam etmenin, orta yolu seçmenin, yeme ve giymede itidalli olmanın vs. zorlu riyazetlerden ve Şiddetli mcadedelerden olduğunu söylemek istiyorum. Bu konuda avam nezdinde çok değerli olan ve bir çok afetleri beraberinde bulunduran Őöhreti gerektiren Şeylerden kaçınmak gereklidir. Çünkü Hz. Peygamber "Allah'ın koruduğu kişiler hariç din ve dünyası konusunda bir kiŐiye parmakla iŐaret edilmesi Őer olarak o kiŐiye yeter" buyurmuŐtur. Hz. Peygamber'in özel bir durumunun bulunduğunu, nitekim bu konuda kendisini taklit eden Ebu Bekir (r.a)'in bu taklidini hoş karŐılamadıđını, mamafih Hz. Peygamber'in sohbetinin bereketiyle sahabenin bir kısmının uzun süre a durmaktan kaynaklanan zararlardan korunduğunu uzun uzadıya anlatıttıktan sonra bu riyazet Őeklinin Hz. Peygamber'in zamanıyla sınırlı olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸

Görüldüğü gibi imam bazı tasavvufi uygulamaları fıkha muhalefetlerinden dolayı doğru bulmamış ve onların fıkha uygun hale getirilmesi için gayret göstermiŐtir. Bu onun tecdit sisteminde fıkhi ölçülerin her konuda kriter kabul edilmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Sonuç

Serhendı on altıncı asrın ikinci yarısıyla on yedinci asrın ilk çeyreğinde Hindistan'da yaşamış bir tasavvuf, ilim ve aksiyon adamıdır. O, din merkezli tartışmaların kemiyet ve keyfiyet açısından, oldukça yoğun bir Şekilde yapıldığı bir zaman ve zeminde yaşamış ve bu tartışmalara fiilen katılmış, zaman zaman yetkili makamların tazyiklerine rağmen doğru bildiklerini söylemekten çekinmemiŐtir. İmam, bilerek yada bilmeyerek yapılan, İslam'ın safiyetini bulandırma gayretlerine karşı mücadele etmiş ve bu nedenle de "ikinci bin yılının müceddidi" olarak kabul edilmiştir. İmam, mücadelesini tek bir zümreye yada tek bir görüŐe tevcih etmediği için onun tecdit faaliyeti de tek bir konuyla sınırlı kalmamıŐtır. Çünkü o

88 Serhendı, *Mektubat*, I, 379-380 (Mek. No:313).

bir taraftan, içerisinde yaşadığı coğrafyada hakim nüfusu teşkil eden Hindular olmak üzere, gayr-ı Müslimlere karşı İslam'ı savunmuş, diğer taraftan da bölgede yaşayan Müslüman nüfus içerisinde önemli bir sayısal rakama sahip olan Şia'ya karşı Ehl-i Sünnet akidesini savunmuştur. İmam ayrıca, İslam'ın züht boyutunun sistematik hale getirilmiş hali olan tasavvuf disiplinine sızmış olan teorik ve pratik bidatlere karşı tasavvuf disiplinini asli mecrasına oturtmak için gayret etmek suretiyle bu disiplini asli mecrasına çevirmeye çalışmıştır. Böylece Serhendî, içinde yaşadığı toplumun karakteristiklerinden hareketle kendine has muhitten merkeze doğru bir tecdit metodolojisi takip etmiştir. İmam'ın tecdit yönteminin temel dayanaklarının, müritlerine ve dostlarına yaptığı nasihatlerinde sıkça vurguladığı; a) önce itikadı düzeltmek, b) şeri hükümleri öğrenip uygulamak ve c) tasfiye ve tezkiye yolu olan tasavvuf yoluna intisap ederek nefsi terbiye etmek maddelerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. İmam, bu prensipler içerisinde bulunan tasavvuf yoluna intisap etmeyi müstakil bir amaç olarak görmemiştir. Çünkü o her münasebetle, Allah'ın rızasına nail olabilmenin Hz. Peygamber'in rehberliğine uymaktan başka bir yolun bulunmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla imama göre tasavvuf, Allah'ın emir ve yasaklarına uymada zorlanmamak ve dini daha bilinçli bir şekilde yaşama melekesi kazanmak için bir vasitadan ibarettir. Kendi ifadesiyle *"tarikât dinin iman, amel ve ihlas'tan ibaret olan üç rüknünden üçüncüsü olan ihlası elde edebilmek için bir vasitadan başka bir şey değildir."* Dolayısıyla Serhendî tecdit hareketinin tam merkezine şeri hükümleri/fikhı yerleştirmiştir. Son olarak şu noktaya da dikkat çekmek istiyoruz ki, onun tecdit hareketinin unsurlarının her biri özellikle kelami ve fihki görüşleri müstakil araştırmalarla ortaya konması gerekmektedir.